

Beteckning: _____

Institutionen för Pedagogik, didaktik och psykologi

Skolans främjande arbete gällande elevers
psykiska hälsa

Cecilia Eriksson
Januari 2009

C-uppsats 15hp
Pedagogik

Hälsopedagogiska programmet
Examinator: Peter Gill
Handledare: Elisabeth Hedlund

ABSTRAKT

Studiens syfte är att få en inblick i Gävles kommunala skolors trygghets- och likabehandlingsplaner, några rektorers definition av trygghet och likabehandling, samt lärarnas/pedagogernas främjande insatser för elevers psykiska hälsa i grundskolans tidigare år. Semistrukturerade intervjuer har gjorts med tre rektorer på Gävles kommunala skolor för att få en ökad inblick i respektive trygghets- och likabehandlingsplan. Dessutom gjordes en enkätundersökning bland lärare/pedagoger i grundskolans tidigare år på de berörda skolorna. Det visade sig att rektorernas syn på trygghet skiljde sig åt, medan de hade en gemensam syn på likabehandling. Lärarna/pedagogerna gav en oenig bild av det främjande arbetet för barnens psykiska hälsa. De framhöll olika faktorer som viktiga i trygghetsarbetet kring barnen och medan några ansåg att det fanns mycket som kunde förbättras tyckte andra att allt redan var bra. Dessa skillnader i synsätt fanns även inom de enskilda skolorna.

Nyckelord: skola, barn/elever, hälsa, psykisk hälsa/ohälsa, trygghet, likabehandling, hälsofrämjande arbete

Keywords: school, children/pupils, health, psychic health/unhealthy, safety, equal treatment, health promotion work

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	1
2. BAKGRUND	2
2.1 SKOLAN SOM ARENA	2
2.2 INNEBÖRDEN HÄLSA	3
2.2.1 Psykisk hälsa/ohälsa	4
2.3 TRYGGHET/TRYGGHETSPLAN	5
2.4 LIKABEHANDLING/LIKABEHANDLINGSPLAN	7
2.5 HÄLSOFRÄMJANDE ARBETE	9
3. SYFTE	11
3.1 FRÅGESTÄLLNING	11
4. METOD	12
4.1 VAL AV METOD	12
4.2 URVAL AV SKOLOR	12
4.3 SEMISTRUKTURERAD INTERVJU OCH INTERVJUFRÅGORNAS UTFORMNING	13
4.4 ENKÄT OCH UTFORMNING AV ENKÄT	13
4.5 GENOMFÖRANDE	14
4.6 HANTERING OCH BEARBETNING AV DATA	15
4.7 FORSKNINGSETISKA ASPEKTER.....	15
4.8 RELIABILITET OCH VALIDITET	16
5. RESULTAT	18
5.1 INTERVJURESULTAT	18
5.2 RESULTAT AV ENKÄT	20
5.3 SLUTSATS.....	25
6. DISKUSSION	26
6.1 METODDISKUSSION	26
6.2 RESULTATDISKUSSION	28
6.2.1 Intervjuresultat diskussion.....	28
6.2.2 Enkätresultat diskussion	31
6.2.3 Jämförelse resultat diskussion mellan intervju – enkät på respektive skola	35
6.3 FÖRSLAG TILL FORTSATT FORSKNING	35
REFERENSLISTA	36

BILAGOR

1. INLEDNING

Det är mycket som visar på att den psykiska hälsan hos barn och ungdomar försämrats de senaste åren och att många barn och ungdomar mår psykiskt dåligt och/eller har psykiska problem (Statens folkhälsoinstitut, 2004). Hur den enskildes psykiska hälsa kommer utvecklas längre fram grundläggs redan i unga år. Utöver det minskande välbefinnandet som den psykiska ohälsan medför hos barn och anhöriga, så kostar det också samhället mycket pengar, cirka 11 miljarder kronor beräknades kostnaderna till 1996. Vård- och behandlingsinsatserna stod för drygt 80 % av kostnaderna, medan den förebyggande verksamheten stod för mindre än en femtedel av kostnaderna (ibid).

Med vetskap om detta ville jag se hur skolor i Gävle kommun arbetar främjande gällande barn och ungdomars psykiska hälsa. Det finns en bestämmelse i Gävle kommun om att alla skolor ska ha en trygghetsplan, innehållande en likabehandlingsplan (Gävle kommun, 2007). Jag vill i denna studie ta reda på hur dessa planer ser ut på olika skolor och hur man aktivt arbetar på de olika skolorna utifrån trygghets- och likabehandlingsplanen. En annan aspekt som intresserade mig är huruvida rektorer och lärare/pedagoger delar bild av skolans arbete i dessa frågor. Kawase et al. (2008) bedrev en undersökning gällande nya universitets studenters behov av mentalt stöd i samband med en förändring. De ansåg att de som hade mentala problem borde ha erbjudits stöd tidigare, med speciellt fokus kring meningsfullhet. Detta bedömer Kawase et al. (2008) som viktigt för att skapa ett mer effektivt preventionsarbete. Jag såg det som intressant att ta reda på vad rektorer och lärare i Gävle kommun ser som goda preventiva insatser för elevers psykiska hälsa.

2. BAKGRUND

I bakgrunden kommer en närmare beskrivning av skolan som arena, hälsa, psykisk hälsa/ohälsa, trygghet/trygghetsplan, likabehandling/likabehandlingsplan och hälsofrämjande arbete framställas.

2.1 Skolan som arena

Dewey (2002) menar att skolan är en social institution där barnen delges kunskaper och lär sig använda sina förmågor och att utbildningen är en social process, en levnadsprocess. Den obligatoriska skolan innefattas av grundskolan, specialskolan, särskolan och sameskolan (Skolverket, 2005-02-07). Likaså sträcker sig den obligatoriska skolan till barn mellan sju och sexton år, dock undantaget vid specialskolan för döva/hörselskadade barn som inkluderar tio årskurser, istället för nio årskurser. Barnen har även möjlighet att börja grundskolan redan vid sex års ålder om föräldrarna så önskar. De barn med samisk bakgrund kan få gå i sameskola med samisk inriktning som motsvarar de sex första åren i grundskolan. Den obligatoriska särskolan innefattar grundsärskola och träningskola (ibid).

På höstterminen från de år barnet fyller sex år är det kommunernas skyldighet att bevilja varje barn en plats i förskoleklass, som ska innefattas av minst 525 timmar om året (Skolverket, 2005-02-07). Den verksamheten har som syfte att stimulera barnens egen utveckling och ge en god grund för deras fortsatta skolgång. Organisationen av förskoleklass skiljer sig åt mellan olika kommuner, oftast har den både lokal och organisatorisk anslutning till grundskola, fritidshem och/eller förskola. Alla elever, samt deras föräldrar har möjlighet att välja kommunal skola eller fristående skola. Fristående grundskola som till exempel Montessori- eller Waldorfskola, måste vara tillgänglig för alla och godkänd av Skolverket. Alla barn och ungdomar ska enligt den svenska skollagen ha möjligheten till en likvärdig utbildning, oavsett exempelvis kön, sociala och ekonomiska förhållanden. Det ska även tas hänsyn till de elever som är i behov av särskilt stöd (ibid). Fritidshem är till för skolans barn upp till tolv års ålder och bygger på en pedagogisk gruppverksamhet (Skolverket, 2007a) Verksamheten kan bedrivas fristående, fast sker oftast med ett samarbete ihop med förskoleklassen och skolan. Fritidshemmet ska vara ett komplement till skolan genom att lägga tyngdpunkten på annat i verksamheten och erbjuda aktiviteter. Detta för att skapa mångsidighet, kontinuitet och helhet i barns lärande och utveckling (ibid).

Offentliga skolväsendets nationella mål, läroplaner och riktlinjer fastställs av Sveriges riksdag och regering (Skolverket, 2005-02-07). Sedan är det respektive kommun som avgör hur skolverksamheten ska bedrivas, inom de mål och ramar som fastställts. Det offentliga skolväsendet i Sverige ska också utvärderas, granskas och följas upp av Skolverket. Skolverket har som uppgift att varje år ge en samlad bild av den svenska skolan till riksdag och regering och det är detta som skapar grunden för den nationella utvecklingsplanen för skolan. Likaså har Skolverket en skyldighet att tillgodose att bestämmelserna i skollagen följs och att enskilda elevers rättigheter respekteras (ibid).

2.2 Innebörden hälsa

Ewles och Simnett (2008) beskriver hur begreppet hälsa och dess innebörd varierar för olika människor och därmed också har olika betydelse. Vid hälsofrämjande arbete är det viktigt att ha en klar bild av begreppet hälsa och definitionen för hälsa (ibid). Även Medin och Alexanderson (2000) anser att det behövs en enighet över vad begreppen hälsa och hälsofrämjande betyder på individ-, grupp- och samhällsnivå. Tydlighet kring begreppen hälsa och hälsofrämjande krävs för att kunna främja hälsa och positivt förhållningssätt (ibid). Ordet hälsa redogör Statens offentliga utredningar [SOU] (2006) kommer från fornsvenskan och skapats av ordet hel. WHO (1999) beskriver däremot hälsa som ett villkor för livskvalitet och välbefinnande, att förbättringar sker genom att främja den sociala sammanhållningen, minska fattigdomen och avskaffa diskriminering. Svederberg, Svensson och Kindeberg (2001) anser att kulturella dimensioner som erfarenheter och värderingar inkluderas i en del människors definition av hälsa.

Kraven har ökat på att samhällets insatser ska verka för att främja och skydda hälsan, inte enbart förebygga skador och sjukdom (Medin & Alexanderson, 2000). Grundläggande förståelse och viss enighet krävs för att kunna planera och genomföra en adekvat hälsofrämjande verksamhet. För ett framgångsrikt folkhälsoarbete krävs kunskap om olika befolkningsgruppers livsåskådning (ibid). Gadamer (2003) menar att människans tillvaro och samvaro med andra människor, samt hennes upplevelse av glädje i anslutning till uppgifterna i livet är faktorer av stor betydelse för att uppleva hälsa och att vara frisk (ibid).

Hälsan är livets rytmik, ett oavbrutet skeende i vilket jämvikten hela tiden på nytt stabiliseras (Gadamer, 2003, sid.21).

WHO (1999) tar upp i "Hälsa 21" att alla barn bör ges rätten till undervisning i en hälsofrämjande skola. Med detta menas en skola som omfattar en helhetssyn som involveras av social, emotionell och fysisk hälsa hos elever, personal, familj och samhälle. Enligt WHO (1999) är ett av skolans viktiga uppdrag att öka delaktigheten hos anställda och arbetsgivare för att främja hälsosammare och säkrare arbetsmiljöer och att stressen avtar, inte enbart minska riskexponeringen. Hälsan och de sociala relationerna hos de anställda påverkar arbetsmoralen och produktiviteten, bra hälsa och goda sociala relationer bidrar till högre produktivitet och arbetsmoral (ibid).

Socialstyrelsen (2001) menar att de centrala begreppen i folkhälsorapporteringen är hälsa och folkhälsa. För samhället är folkhälsan ett välfärdsmål medan hälsa är ett verktyg för individen att uppleva levnadsglädje (ibid). Eftersom begreppet hälsa varierar från individ till individ är det svårt att skapa gemensamma samhällliga program. Hos en del individer framkallas hälsa genom till exempel uppskattning av andra människor och personligt inflytande (SOU, 2006).

2.2.1 Psykisk hälsa/ohälsa

Nyberg (2005-06-27) tar upp att den psykiska ohälsan bland barn och ungdomar har förvärrats i och med de minskade resurserna till skolhälsovård, primärvård och socialtjänst. I en ny rapport från barnombudsmannen visas på att det skett en stor ökning inom barnpsykiatri, ungefär 15 procent av alla barn frågar efter hjälp. Det har också skett en fördubbling på tre år av försäljningen av antidepressiva medel till 15-19-åringar (ibid). Enligt socialstyrelsen (2001) skapar psykisk ohälsa stort lidande och leder till sociala och ekonomiska omfattande konsekvenser för de drabbade och deras anhöriga, men också för samhället. 1997 kostade i Sverige den psykiska ohälsan samhället 50 miljarder kronor (ibid). Socialstyrelsen (2001) beskriver psykisk ohälsa som brist på välbefinnandet i psykiskt avseende. I SOU (2006) framkommer det att den psykiska ohälsan är det näst största folkhälsoproblemet i Sverige enligt WHO efter hjärt- och kärlsjukdomar, samt att WHO beräknar att problemet kommer att öka och vara det största folkhälsoproblemet inom några år (ibid).

När en individ drabbas av ett hälsoproblem är det en följd av förhållanden som påverkar varandra (SOU, 2006, sid.30).

De sociala villkoren har betydelse för människans såväl fysiska som mentala hälsa (SOU, 2006). Den självrapporterade fysiska hälsan bland barn och ungdomar i Sverige är mycket

god (Rosén et al., 1997). Dock finns det oroande tecken gällande den psykiska hälsan och levnadsvanorna. En annan negativ påverkansfaktor för barn och ungdomars välbefinnande och hälsa är arbetslösa föräldrar. Då arbetslösheten ofta har en direkt negativ inverkan på föräldrarnas mentala hälsa och att föräldrarnas brist på psykiskt välbefinnande direkt eller indirekt påverkar barnen (ibid). Även Socialstyrelsen (2001) beskriver att hälsan är sämre hos barn i mindre socialt gynnande grupper och att det till viss del kan bero på att dessa barn i större omfattning utsätts för riskfaktorer, som till exempel passiv rökning och otrygg relation mellan föräldrar och barn. Det krävs särskilda skyddande och hälsofrämjande åtgärder och insatser under hela livet för att förbättra den psykiska hälsan, framför allt bland de socialt och ekonomiskt missgynnade individer, eftersom det visat sig vara den mest drabbade gruppen (WHO, 1999). En av de främsta förklaringar till ohälsa enligt SOU (2006) är uppväxtfamiljens sociala förhållanden. Det visar sig redan vid fyra års ålder och förstärks sedan i skolan. Ändå är de sociala skillnaderna relativt små i Sverige och det kan bero på att skolan försöker arbeta med en hög och jämn kvalitet för alla elever. SOU (2006) menar dock att svårigheterna med att utjämna de sociala skillnaderna i skolan ökat, i och med ökad social differentiering mellan skolor sedan 1990-talet.

Apter (1997) betonar att självaktning är barns nyckel till bra utveckling och att personligheten avgörs i och med detta. Fast barn är lika begåvade, är en del barn mer duktiga och uthålligare än andra. Det har visat sig vara barn som är förvissade av att de duger, har ett högre självvärde och bättre självförtroende än andra barn. En oundgänglig del i självaktningen är känslans intelligens, som skapar motståndskraft hos barnen och förmåga att motstå frustration. Bry sig om andra och sätta värde på sig själv är något som barn behöver lära sig i och med skeenden bestående av förändringar och ovisshet (ibid). I regeringens proposition (2002) målområde 3: ”Trygga och goda uppväxtvillkor” framhålls regeringens uppfattning, att det avgörande för barns och ungdomars hälsa och på lång sikt för folkhälsan är att skapa goda och trygga uppväxtvillkor. Det är även viktigt att uppmärksamma barn och ungdomars ökade psykiska ohälsa och deras levnadsvanor (ibid).

2.3 Trygghet/Trygghetsplan

Trygghet, gemenskap, lust och vilja att lära sig är något skolan ska sträva efter och varje elev ska mötas av respekt för sitt arbete och sin person (Skolverket, 2006b). Skolan har en viktig roll i att barn och ungdomars personliga trygghet och självkänsla grundläggs. I skolan har varje elev rätt att få utvecklas, känna glädje i och med ens framsteg och när svårigheter

övervinns (ibid). Skolverket (2007b) anser att skolan måste arbeta på ett aktivt och systematiskt sätt för att eleverna ska utveckla empati och respekt för människors lika värde. En av lärarnas viktiga uppgift i skolan är att hjälpa eleverna att utveckla respekt för andra människors lika värde och empati (Skolverket, 2006b). Barn och Ungdom i Gävle kommun har tagit fram en struktur gällande vad trygghetsplanen ska innefatta ("Struktur Trygghetsplan"). Den framhäver att det först ska redogöras en beskrivning av skolans förebyggande insatser, följt av en beskrivning av skolans metoder för att kränkande behandling ska upptäckas, följt av en beskrivning av de åtgärder som skolan sätter in då akuta kränkande behandlingar har upptäckts och avslutningsvis en beskrivning av hur uppföljningen och utvärderingen av Trygghetsplanen skett (ibid).

Olsen, Kruke och Hovden (2007) beskriver att samhällets definition av trygghet har förändrats flera gånger och att det är troligt att den kommer att fortsätta förändras i framtiden. Norstedts (1997) definition av termen trygghet är att vara fri från hotande inslag och oro. Barns trygghet grundas i förskolan i samhörighet med pedagogerna (Erixon et al, 2007). För barns utveckling är grundtrygghet nödvändig och självständighet utvecklas tillsammans med trygga miljöer (ibid). Skolverket (2007b) tar upp de nya bestämmelserna i skollagen SFS 2007:378 som riktar sig till att förbättra trygghet, ordning och studiero i skolan. Skolans huvuduppgift är att skapa en grund för alla elever att kunna genomföra framtida studier och yrkesliv. För att kunna uppnå detta måste studiemiljön kännetecknas av trygghet, ordning och studiero (ibid). Storleken på skolan och undervisningsgrupperna beskriver Myndigheten för skolutveckling (2003) har betydelse för frekvensen av kränkande behandling. Bra relationer med andra barn och lärare tycks minska kränkande handlingar (ibid).

Likabehandlingsplan och ordningsregler ska kännetecknas av skolans helhetstänkande och eleverna ska vara medvetna om att skolan har ett system som medverkar till ökad trygghet och trivsel (Skolverket, 2007b). Det är även viktigt att eleverna och föräldrarna är delaktiga i framställningen av ordningsregler och upplever ansvar för dem. Dessa regler ska också diskuteras regelbundet och följas upp. Detta skapar goda förutsättningar till att frambringa och bevara en god studiemiljö (ibid). Danielsson (2006) upplyser att trivseln i skolan bland eleverna minskar och att den sjunker i åldrarna. Flickorna uppger i större utsträckning än pojkarna att de trivs väldigt bra i skolan, men upplevelsen av stress över skolarbetet ökar också mer hos flickorna än hos pojkarna (ibid).

2.4 Likabehandling/likabehandlingsplan

I Skolverkets (2006a) allmänna råd förklaras främjning av likabehandling som motverkande av diskriminering och annan förolämpande behandling. Skolverket menar (2005-08-23) att varje kommun ska visa hur varje skola ska utvecklas och organiseras i och med en fastställd skolplan. Den fastställda skolplanen på varje enskild skola är en anpassning av kursplanen, läroplanen och skolplanens innehåll utifrån skolans organisation, lokala förhållanden och arbetssätt (ibid). 2006-10-15 trädde även förordningen om en likabehandlingsplan i kraft och riktar sig till barns och elevers medverkan i arbetet (Skolverket, 2006a). Omfattningen och utformningen av elevernas deltagande ska akklimatiseras efter ålder och mognad (ibid). I Gävle kommun finns beslut taget om att varje verksamhet inom förskolan/skolan ska upprätta en trygghetsplan innehållande en likabehandlingsplan (Gävle kommun, 2007).

Skolverket (2006a) poängterar att det ska finnas en likabehandlingsplan för samtliga verksamheter som till exempel förskola, skola och fritidshem. Likabehandlingsplanen avser att främja barns och elevers lika rättigheter oavsett exempelvis etnisk tillhörighet, religion, funktionshinder, sexuell läggning och kön. Även förebygga och förhindra kränkande behandling som till exempel trakasserier. Planen ska vara anpassad och framställd utifrån verksamheten och årligen utvärderas och följas upp (ibid). Skollagens övergripande syfte ska överensstämma med de långsiktiga mål som skapas på respektive skola (Wikbladh & Iseskog, 2006). De långsiktiga målen kan exempelvis innefattas av att de mänskliga rättigheterna i skolan ska värnas och eleverna i skolan ska känna sig trygga (ibid). Skolverket (2006a) upplyser att det tydligt ska framgå i likabehandlingsplanen att planerade åtgärder utgår från verksamhetens aktuella behov. Det ska framgå att ledningen i verksamheten tar avstånd ifrån all kränkande behandling och tendenser till trakasserier. En beskrivning av uppföljande insatser och rutiner för akuta åtgärder ska ingå. Det ska finnas en redogörelse för hur elever och personal ska bidra i arbetet i anslutning med planen samt hur man delaktiggör vårdnadshavare.

Personalen ska ges befogenhet att öka medvetenheten hos barnen om existensen och kännedom om trakasserier, diskriminering och annan kränkande behandling (ibid). Även JämO (Jämställdhetsombudsmannen), DO (Diskrimineringsombudsmannen), HO (Handikappombudsmannen), HomO (Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning), och BEO (Barn och elevombudet) (2008) tar upp vikten av att förklara de centrala

begreppen kring olika diskrimineringsgrunder, diskriminering, trakasserier, annan kränkande behandling samt kortfattat om lagens innehåll för elever, skolpersonal och vårdnadshavare. Detta skapar gynnsammare förutsättningar för elever, skolpersonal och vårdnadshavare att erhålla kunskaper om sina skyldigheter och rättigheter. En av människans primära rättigheter är rätten till riktning till likabehandling, oavsett religion eller annan troslära, etnisk tillhörighet, sexuell läggning eller funktionshinder. Kränkande behandling kan till exempel vara utfrysningar, öknamn, knuffar och hot. Trakasserier är när kränkande behandling har en koppling till exempelvis annan religion, kön eller sexuell läggning. Diskriminering, en mildare form av kränkning, kan till exempel vara när personalen på skolan behandlar en elev orättvist kopplat till exempelvis kön, religion eller sexuell läggning (ibid).

När någon ur personalen får vetskap om att någon elev upplever sig kränkt eller trakasserad, så är det skolans skyldighet att agera (JämO et al., 2008). Agera i den utsträckningen att de ska undersöka händelseförloppet/händelseförloppen och vidta åtgärder för att förhindra fortsatta trakasserier eller kränkning. Skolan kan bli skadeståndsskyldig gentemot den utsatte eleven om inte skolan gör tillräckliga insatser för att förhindra trakasserier och kränkande behandling (ibid). Årligen ska det redogöras för hur likabehandlingsplanen ska följas upp, utvärderas och revideras vid behov (Skolverket, 2006a).

En likabehandlingsplan ska innehålla en översikt över de insatser som behövs för att främja barns och elevers lika rättigheter i skolan. Medan det förebyggande arbetet siktar på att minimera risken för diskriminering, trakasserier och annan kränkande behandling, handlar det främjande arbetet mer om att hitta och stärka de positiva förutsättningarna för att alla elever ska ha lika rättigheter (JämO et al., 2008, sid.13).

Genom inhämtning av kunskap om olika diskrimineringsgrunder och annan kränkande behandling som till exempel funktionsnedsättning, religion och normerna kring sexuell läggning, skapas ett bra underlag till främjande arbete (JämO et al., 2008). Via kunskap kan man öka förståelse och se behovet av främjande arbete och hur det tillämpas (ibid).

Genom att följa en röd tråd mellan vision, kartläggning/nulägesanalys, tydliga mål och konkreta åtgärder, uppföljning och revidering skapas en bra likabehandlingsplan (JämO et al., 2008). I visionen skapas en tydlig bild av vad skolans policy är. Sedan kartläggs nuläget, exempelvis hur det ser ut hos oss, tydliga mål frambringas om vad som vill göras och sedan

klargörs hur målen ska nås. Redan när målen formuleras bör det finnas i åtanke hur målen ska följas upp och resultatet utvärderas, avslutningsvis kanske det leder till en revidering av målsättningarna och att nya åtgärder skapas (ibid).

2.5 Hälsöfrämjande arbete

Hälsöfrämjande arbete handlar om att förbättra hälsotillståndet för såväl enskilda individer som grupper. Verksamheten går ut på att främja hälsa: att förespråka, stötta, uppmuntra och prioritera hälsa såväl på det individuella som det kollektiva planet (Ewles & Simnett, 2008, sid.37).

Svederberg, Svensson och Kindeberg (2001) förklarar hälsöfrämjande arbete, som något som stöttar människor på individ- och gruppnivå kring deras ambition till förändring åt en mer hälsöfrämjande livsstil. Skolutvecklingsarbete med framgång skapar förutsättningar för framgångsrika gärningar mot kränkande behandling (Myndigheten för skolutveckling, 2003). För ett framgångsrikt skolutvecklingsarbete anser Myndigheten för skolutveckling (2003) att det är nödvändigt med tydligt och starkt ledarskap med tydliga krav och klara mål. Det viktigaste i skolan är arbetsron, då undervisningen blir svår att utöva om de är oroligt och stökigt i klassrummet (Bergman & Rooth, 2006). Genom att sätta elevernas inflytande och dess påverkan över sitt arbete i fokus stärker detta elevernas självkänsla, som i sin tur kan motverka stress och andra psykosomatiska effekter (Svederberg, Svensson & Kindeberg, 2001).

Om förekomsten av de mest frekventa barn- och ungdomsproblemen ska minska redogör Ogden (2005) att det erfordras förebyggande arbete. Skolan betraktas som en förebyggande arena av forskare och praktiker. En arena där skolan har ansvar över barn och ungas hälsa, beteende och sociala välfärd. I skolan finns det två sätt som förebyggandeperspektivet kan användas i arbetet med eleverna. Det första beskriver förebyggande svårigheter som uppstår i anknytning med skolgången som till exempel skolk och skolmobbning. Medan det andra har en mer långsiktig utgångspunkt där målsättningen är att förebygga hälsoproblem, kriminalitet och missbruk (ibid). I detta arbete kan fritidshemspersonalen tillföra ytterligare perspektiv med sin kompetens (Skolverket, 2007a).

Med sin mer uttalade inriktning på barns sociala utveckling, välbefinnande, omsorg och på gruppen och dess sociala liv kan personalen i fritidshemmet vara ett värdefullt komplement i till exempel elevvårdsarbetet och i arbetet med att förebygga mobbning, trakasserier eller andra problem som kan uppstå inom barngrupper (Skolverket, 2007a, sid.22).

Ogden (2005) redogör för två huvudsakliga synsätt att främja social kompetens, det social-kognitiva problemlösningssynsättet och det sociala färdighetssynsättet. Det social-kognitiva problemlösningssynsättet syftar till att exempelvis stärka barns förmågor i uppkomsten kring alternativa lösningar och skapa ökad insikt över konsekvenser. I det sociala färdighetssynsättet fokuseras det på barns och ungdomars konkreta färdigheter genom att bland annat öka deras förmåga att interagera med varandra via bekräftelse (ibid).

3. SYFTE

Syftet med denna studie är att få en inblick i Gävles kommunala skolors trygghets- och likabehandlingsplan och respektive rektors definition av trygghet och likabehandling. Samt få en uppfattning av lärarnas/pedagogernas insatser i det främjande arbetet på grundskolans tidigare år riktat mot elevers psykiska hälsa.

3.1 Frågeställning

- Hur definierar rektorerna trygghet och likabehandling utifrån kommunala skolans trygghets- och likabehandlingsplan?
- Vilka främjande insatser riktat mot elevers själsliga hälsa, menar de enskilda lärarna och pedagogerna att de tillför på grundskolans tidigare år?

4. METOD

Under metod följer en djupare inblick i valet av metoden, urvalet av skolorna, semistrukturerade intervjuerna, enkäten och utformning av intervjufrågorna och enkäten. Det kommer även ges en närmare beskrivning av genomförandet, hanteringen och bearbetningen av datan, forskningsetiska aspekter, samt reliabilitet och validitet.

4.1 Val av metod

Survey innefattar ett flertal olika metoder som bland annat enkät, intervju och observationer (Cohen & Manion, 1994). Enligt Cohen och Manion (1994) är ett arbetes trovärdighet kopplat till hur stor mängd data den bygger sina slutsatser på. Den här studien bygger på en social undersökning, där surveyn innefattas av enkät och intervju. Cohen och Manion (1994) lyfter Deweys beskrivning av social undersökning som en undersökning baserad på interpersonella färdigheter grundade på humanitet och professionella värderingar. Det handlar om en studie baserad på interaktion med deltagarna, där deras godkännande och samarbetsvilja är centralt för utfallet (ibid). Denna undersökning fokuserar på grundskolans tidigare år i tre kommunala skolor, i Gävle. Där varje rektor på respektive skola blev intervjuad. Dessutom gjordes en enkätundersökning innehållande frågor skapade utifrån syftet och materialet i bakgrunden. Dessa enkäter delades ut till all personal på grundskolans tidigare år på de berörda skolorna. För att få en sådan stor och bred förståelse för verksamheten som möjligt i denna studie valdes metoden att intervjua rektorer medan lärare och pedagoger blev tilldelade enkäter.

Denna forskningsstrategi är av kvalitativ art då resultaten är en skriftlig sammanställning och tolkning av intervjuer och enkäter med öppna svarsalternativ. Detta för att tolkningen av svaren ska få så stor överensstämmelse som möjligt med de deltagandes faktiska åsikter. Det finns det två olika förståelseansatser ämnade för att skapa förståelse inom sociala processer, vilka företrädesvis kvalitativt inriktade (Aspers, 2007). Den ena är texttolkande, medan den andra fokuserar på att skapa förståelse genom människans verksamhet. Forskaren tillämpar oftast en kombination av dessa i praktiken (ibid). I denna studie tillämpas en kombination av dessa båda förståelseansatser.

4.2 Urval av skolor

Denna studies urval omfattar rektorer, lärare och pedagoger på tre kommunala skolor i Gävle. Urvalet av skolorna är styrt i den mening att det fokuserat på Gävles kommunala grundskolas

tidigare år och slumpmässigt genom att det vidare urvalet skett genom lottning. Trost (2007) beskriver att styrda slumpmässiga urval innebär när populationen av någon anledning är styrd på det ena eller andra sättet. Det kan till exempel vara att urvalets storlek är förbestämt och ska koras utav ett fler antal. Med andra ord om en förening omfattas av 10 000 medlemmar och studien ska inkludera 1000 personer (ibid). Då en del av studien bestod av intervjuer underlättades arbetet genom att styra studien till författarens hemkommun.

4.3 Semistrukturerad intervju och intervjufrågornas utformning

I denna studie har intervjuer av semistrukturerad kvalitet använts. Semistrukturerad kvalitet avser tydliga frågor och ger möjlighet att följa upp svaren med exempelvis uppföljningsfrågor, samt att uppföljningsfrågorna skapar en tydligare bild och en ökad förståelse av det den intervjuade uttalar sig om. Den som intervjuar tolkar och registrerar det som framförs, genom att observera kroppsspråk, tonfall och ansiktsuttryck (Aspers, 2007). I samband med en intervju uppmanar Häger (2007) att intervjuaren inte ska påverka samtalet med sina privata känslor utan hålla känslorna på avstånd. Även Boolsen (2007) tar upp vikten av att vara objektiv som forskare och betrakta projektet utifrån. Vid utförandet av intervjun hade det tagit fasta vid att ställa tydliga frågor och vara observant på den intervjuades kroppsspråk, tonfall och ansiktsuttryck, samt att hålla känslorna på avstånd och vara objektiv vilket Häger (2007) och Boolsen (2007) upplyste om.

Cohen och Manion (1994) tar upp betydelsen av att ha syftet klarlagt för sig i början av studien, så att studien eftersöker det huvudsakliga. I utformningen av intervjufrågorna, bilaga 2, som ställdes till rektorerna, fanns det i åtanke att formulera frågorna enkelt, så det skulle minska möjligheten till feltolkning. Likaså hade syftet klarlagts innan intervjuerna trädde i kraft, så att frågorna fokuserades till det grundläggande i studien. Detta med att intervjufrågorna bör vara enkla och korta är något som Kvale (2008) tar upp.

4.4 Enkät och utformning av enkät

Valt att använda gruppenkät, som delats ut i samband med personalmöten. Trost (2007) beskriver enkät som mycket lik intervju till skillnad från att det inte finns någon intervjuare med och att deltagarna noterar sina svar själv på frågeformuläret. Trost (2007) beskriver skillnaden mellan gruppenkäter och postenkäter. Postenkät sänds med post och nackdelen med detta kan vara att andra individer kan se den delaktiges svar. Gruppenkät delas ut i

sammanhang då fler individer är samlade. Enkätformulär kan kännetecknas som ett mätinstrument som mäter individers åsikter, beteende och känslor (ibid).

För att konstruera enkätfrågor måste syftet med studien vara klarlagt anser Trost (2007). Annars kan det vara svårt att veta hur formuleringarna ska konstrueras för att undersöka det studien verkligen syftar till (ibid). Det framgick klart i samband med framställningen av enkätfrågorna att det var viktigt att ha syftet för undersökningen klart för sig, om enkäten över huvudtaget skulle tillföra undersökningen relevanta resultat. För att skapa det idealiska enkätformuläret och göra det användbart anser Cohen och Manion (1994) att frågorna ska vara tydliga och att undersökaren ska undvika ledande, komplisserade eller intellektuella frågor. Enkäten måste minimera tvivlet av otydlighet hos deltagarna. Då deltagarnas medverkan i surveyn är frivillig, så är det viktigt att öka engagemanget och intresset till deltagande genom utformandet av frågorna (ibid). För att öka intresset hos de deltagande har det haft i åtanke att skapa tydliga enkla frågor i enkäten, bilaga 4, samt att inte göra dem för komplisserade eller intellektuella, detta genom att exempelvis använda ett vokabulär som är enkelt att förstå och tolka.

4.5 Genomförande

Oktober 2008 togs det kontakt via telefon med tre olika rektorer på tre olika kommunala skolor i Gävle. Dessa rektorer gav sitt godkännande till undersökningen så att den kunde genomföras. Då studien riktar sig till tre skolor benämns dessa skola 1, skola 2 och skola 3. Samtliga rektorer fick läsa igenom ett försättsbrev, bilaga 1, innan intervjun, som de även erhållit via e-post tidigare. Rektorerna fick även skriva under försättsbrevet innan intervjun trädde i kraft, så det skriftligen visades på att de tagit del av syftet med studien, samt accepterat tillvägagångssättet och studien. Intervjun spelades in på band för att minska möjligheterna till misstolkningar, samt att bevara rektorernas svar och förklaringar så sanningsenligt som möjligt. Enligt Kvale (2008) är syftet med kvalitativa intervjuer att de erhåller otolkade beskrivningar. På de tre skolorna intervjuades respektive rektor och därefter delade rektorn ut enkäterna till respektive lärare och pedagog i samband med ett personalmöte. Varje enkät tillsammans med ett missivbrev, bilaga 3, låg i varsitt kuvert, ett kuvert till respektive berörd lärare och pedagog. Kuverten hämtade jag sedan upp personligen på respektive skola efter ungefär två veckor, olika dagar på alla de tre skolorna.

4.6 Hantering och bearbetning av data

Datan som framkom i intervjun transkriberades. Transkribering är när datan som framkommit i samband med intervjuerna sammanställs till text (Aspers, 2007). Inspelningsbandet och transkriberingen förvarades så ingen utomstående hade tillgång till det. Detta för att uppfylla Vetenskapsrådets (2004) konfidentialitetskrav, som även hade förmedlats till de berörda intervjupersonerna.

När kuverten med enkäterna inhämtades, lades skola 1, skola 2 och skola 3:s enkäter i varsitt kuvert för sig för att kunna urskilja från vilken skola enkäterna kom från. Detta för att skapa ett så trovärdigt resultat som möjligt och möjligheten till att se skillnader skolorna emellan. Även enkäterna förvarades så ingen hade tillgång till dessa. Dock gick det inte urskilja vem eller var en enskild enkät kom ifrån då enkäterna förvarades skolvis i kuvert med benämningen skola 1, skola 2 och skola 3.

Sammanlagt delades det ut 38 stycken enkäter, 15 stycken på skola 1, 11 stycken på skola 2 och 12 stycken på skola 3. Antalet enkäter som delades ut till respektive skola grundar sig på antalet anställda som arbetar med grundskolans tidigare år. Bortfallet av enkäterna blev stort, 74 % i genomsnitt på alla skolor, 80 % på skola 1, 73 % på skola 2 och 67 % på skola 3.

4.7 Forskningsetiska aspekter

Informationskravet avser att de medverkande ska informeras av forskaren om syftet med projektet och de villkor som gäller medverkarna (Vetenskapsrådet, 2004). I och med mötena med de deltagande rektorerna informerades de om att deltagandet är frivilligt, rätten att avbryta sitt deltagande när som helst och att intervjun kommer att behandlas konfidentiellt. När det gäller lärarna och pedagogernas medverkan så informerades de i samband med enkäten ett missivbrev där det framgick att det var frivilligt att delta, att deltagarna har rätt att avbryta sin enkät när de vill och att enkäten kommer att hanteras konfidentiellt.

Samtyckeskravet åsyftar till att forskaren ska införskaffa medverkarnas samtycke (Vetenskapsrådet, 2004). Detta infriades med rektorerna då de tillfrågades och godkände medverkandet i intervjun. Eftersom lärarna och pedagogerna svarade på enkät fick de ett missivbrev i samband med utdelningen av enkäten där utförlig information angående de fyra

etiska huvudkraven framgick. Vetenskapsrådet (2004) anser att när en ifylld enkät returnerats har det individuella samtyckets bekräftats.

Konfidentialitetskravet syftar till att de medverkande i forskningsprojektet ska vara konfidentiellt och det lagrade data om personuppgifter inte ska vara åtkomligt för obehöriga (Vetenskapsrådet, 2004). I detta forskningsarbete framgick uppgifter till rektorerna angående konfidentialiteten i samband med tillfrågandet om medverkan till intervjun. Till de medverkande lärarna och pedagogerna framgick deras rätt till att förbli konfidentiell i dokumentet som skickades ut via e-post i samband med enkäten.

Nyttjandekravet gällande personuppgifter i samband med insamlade uppgifter innebär att de enbart får användas för forskningsändamål (Vetenskapsrådet, 2004). Rektorerna som medverkade fick uppgift om nyttjandekravet på telefon i samband då de erbjudit sig att bli intervjuade. Nyttjandekravet till lärarna och pedagogerna framgick i dokumentet som delades ut i samband med enkäten.

Rektorerna som medverkade blev upplysta om de fyra huvudkraven och tillfrågades om ett försättsbrev skulle skickas till dem via e-post där vidare information om intervjun ges. Detta för att rektorerna skulle ges möjlighet att läsa en tydlig framställan av hur intervjun skulle gå tillväga samt de fyra huvudkraven som berörde forskningsarbete innan intervjun. De som avböjde det alternativet läste försättsbrevet innan intervjun ägde rum. Försättsbrevet skrevs sedan under av de medverkande rektorerna i samband med intervjun.

4.8 Reliabilitet och validitet

Reliabiliteten visar på forskningsprocessens stabilitet, hur väl man mäter det man mäter (Aspers, 2007). Det vill säga hur väl transkriberingarna, tolkningarna och resultatet representerar noggrannheten i studien, i jämförelse med verkligheten. Merriam (2006) anser att reliabilitet handlar om huruvida resultatet kan upprepas och i vilken utsträckning och om resultatet skulle bli detsamma i en senare likvärdig undersökning. Hon beskriver reliabiliteten som ett problematiskt begrepp, eftersom människans beteende är föränderligt och inte statiskt (ibid). Utifrån intervjusvaren och enkätsvaren så finns det inget som säger att svaren skulle bli detsamma om studien gjorts på andra skolor, eller med andra deltagare på de skolor denna studie gällde. Frågan är om resultatet ens blivit detsamma om studien gjorts igen med samma

deltagare. Människan är som Merriam (2006) beskrev det, föränderlig och inte statisk. I och med en förändring kan människan förändra sin/sina åsikter i och med till exempel ökad kunskap i vissa områden eller livserfarenhet (ibid). Då bortfallet av enkäterna blev stort så påverkar det reliabiliteten negativt, det vill säga reliabiliteten sänks. Reliabiliteten minskar även i och med att lärarna/pedagogerna fyllt i enkätformuläret på egen hand under inte kontrollerade former. Detta gör att det blir svårt att urskilja huruvida det förekommit samråd personalen emellan i samband med ifyllandet av enkäten och om de svarat sanningsenligt.

Validiteten däremot visar på kvalitén i datan, om resultatet stämmer överens med syftet (Aspers, 2007). Upplever att relevanta frågor ställts i undersökningen, samt att de svar som insamlats gett svar på syftet med denna undersökning, trots bortfallet från enkäterna. Kvale (2008) kopplar intervjuens validering med hur tillförlitliga intervjupersonerna varit, samt kvalitén i intervjuandet. Rektorerna som blev intervjuade upplevdes som tillförlitliga i och med deras frivilliga deltagande, fastän en rektor kände sig obekvämt med bandinspelning. När en rektor var osäker på en fråga, tvivlade han/hon inte att ställa frågor om det osäkerheten gällde. Kvale (2008) tar även upp hur viktigt det är med en adekvat planering och att valideringen berörs av detta. I denna studie var planeringen genomtänkt med tanke på metodvalen. Däremot kunde planeringen i samband med enkätutdelningen ha beaktats närmare, då bortfallet visade sig bli stort. Det stora bortfallet av enkätsvaren kan ha påverkat resultatet, eftersom det inte finns så många andra svar att jämföra med på varje skola och de som svarat kanske inte kan ses som representativa för hela lärar-/pedagoggruppen på respektive skola.

5. RESULTAT

Resultatet kommer att redovisas i två olika delar. En del kommer att innefatta intervjuerna med rektorerna på de tre skolorna i Gävle, benämnda skola 1, skola 2 och skola 3. I den andra delen redovisas resultaten av lärarnas och pedagogernas enkät. Detta för att tydliggöra eventuella skillnader mellan rektorernas svar och lärarnas och pedagogernas svar.

5.1 Intervjuresultat

Rektorerna på skola 1, skola 2 och skola 3 delade en samsyn när de beskrev trygghets- och likabehandlingsplanen. Däremot använde de olika ord. Rektor på skola 1:s beskrivning löd:

Det är alla elevers lika värde, alla har rätt att vara som dem är. Ingen ska bli utanför och behandlad på annat sätt (Rektor på skola 1, 2008-10-20).

Skola 2 förklarade även trygghets- och likabehandlingsplanen som ett verktyg om hur skolan ska arbeta med trygghet och likabehandling. Samtliga skolans rektorer beskrev dessutom att ingen ska bli utanför eller behandlad på annat sätt och vikten av att stödja alla elevers lika värde, lika möjligheter och lika skyldigheter.

När respektive rektor på de tre skolorna skulle beskriva hur trygghets- och likabehandlingsplanen tar upp elevers psykiska hälsa, blev det olika svar. Rektor på skola 1 beskrev att samtliga punkter i trygghets- och likabehandlingsplanen tar upp psykisk hälsa i samband med det förebyggande arbete av olika slags diskriminering som bland annat relaterar till religion eller handikapp. Dock påtalade rektorn lite tveksamt att ordet psykisk hälsa inte ordagrant finns med i skolans trygghets- och likabehandlingsplan. Rektorn på skola 2 beskrev att de strävar mot att alla barn blir sedda, att de ska veta var det finns en vuxen. Sedan hjälper de barnen med konflikthantering och problemlösning. De arbetar förebyggande med hur man ska förhålla sig med varandra och hur konflikter löses. De arbetar även med Projekt Charlie som är ett förebyggande arbete mot alkohol, narkotika och droger, samt med massage i form av beröring. Personalen på skola 2 har även fått utbildning i mental träning i form av ett hälsoprojekt som sträckte sig över 1½ år. Denna kurs innefattade även en uppföljningskurs där även eleverna var engagerade. Därtill intervjuar de även barnen/eleverna för att få en överblick hur trivseln är. Rektorn på skola 2 berättade att de valt att intervju barnen/eleverna på grund av att det ska finnas möjlighet till att avläsa kroppsspråket hos barnen/eleverna.

Varje barn/elev får fylla i samband med intervjun fylla i en trivselenkät med karta, där de kan kryssa i var någonstans otryggheten uppstår. De vuxna är alltid ute på rasterna och arbetar som rastvakter på skola 3, informerade rektorn om. På skola 3 verkar de äldsta barnen på skolan, klass tre, som lekkompisar, det vill säga har ett lite extra vakande öga på om det är någon som är ensam, samt hjälper till att hitta på lekar. Rektorn på skola 3 går runt i klasserna och informerar översiktligt vad trygghets- och likabehandlingsplanen representerar. Det är även tänkt att klasserna ska arbeta och diskutera innehållet i trygghets- och likabehandlingsplanen, för att öka medvetandet om att det finns skrivna regler. Rektorn på skola 3 förtydligade också att trygghets- och likabehandlingsplanen finns tillgänglig för föräldrarna.

Alla rektorer på de tre skolorna ansåg att hälsa handlade om att må bra. Sedan poängterade även skola 1 att det är viktigt att få vara den man är och att människan lyssnar på en. Skola 2 framhävde att trygga rutiner och delaktighet också är viktiga faktorer. Skola 2 och skola 3 informerade båda att hälsa går att dela ner i mindre bitar. De förklarade några bitar av hälsa lika fast med olika ord. Dessa bitar av hälsa innefattas av bland annat sömn, motion, mat, vara frisk, göra saker man tycker om och vänner. Rektor på skola 3 betonade det viktiga med skolans hälsa ur hans/hennes perspektiv, vilket är:

Men här på skolan så tycker jag att då det är att må bra, att man är trygg att gå hit, att både barn som vuxen är trygga i verksamheten man är och man har kraft och har kul, det är viktigt (Rektor på skola 3, 2008-10-29).

Även när rektorer skulle definiera trygghet skiljde sig svaren åt. Skola 1:s rektor definierade trygghet ur både ett psykiskt och fysiskt perspektiv. Det psykiska riktade sig till att få vara den jag är, ha självkänsla och vara nöjd med det jag gör och veta att det jag gör duger. Det fysiska menade rektorn på skola 1, handlar om att vara på sin arbetsplats, skolan, utan att riskera bli utsatt för trakasserier eller mobbning. Rektorn på skola 2 förklarade trygghet med att trivas och gå med glädje till arbetsplatsen, skolan. Men även att ha vetskap om att få hjälp, eller att veta var hjälpen finns när känslan av otrygghet tar över framhålls som viktiga för trygghet. Rektorn på skola 2 framhöll även andra viktiga aspekter, vilket är:

Och sedan att barnen känner till regler och normer också, att dem vet vart gränserna går, att dem är informerade och uppdaterade, att det ständigt pågår

en diskussion där och att dem är delaktiga i att sätta upp dom här reglerna också (Rektor på skola 2, 2008-10-29).

Rektor på skola 3 menade att alla ska våga säga och göra vad de vill, under normerna givetvis, utan att vara rädd. De som kan säga och göra vad den vill, under normerna, upplever trygghet i de människor som finns runt omkring en. Det är viktigt att alla får ha sin åsikt och att om oskiljaktigheter uppstår, försöka jämka och arbeta fram någonting.

Alla tre rektorerna på skolorna definierade likabehandling lika, fast med lite olika ord. Samtliga ansåg att det handlade om att alla ska ha samma förutsättningar och behandlas lika oavsett handikapp eller etnisk härkomst. Rektorerna på skolorna 1 och 3 upplyste om att det ska vara en skola för alla och göra saker som alla kan medverka på. Rektor på skola 2 beskrev även hur viktigt det är att se och lyssna på alla. I och med att alla ska ha samma möjligheter beskriver rektor på skola 2 att det även leder till att alla har samma rättigheter och skyldigheter också.

5.2 Resultat av enkät

Trygghet

Utifrån de tre inkomna enkäterna från skola 1 var det en utbildad lärare som svarade och två som hade annan utbildning än lärare eller pedagog. Dessa tre människor beskrev trygghet olika. Läraren ansåg att det handlade om att varje människa upplever sig rättvist och vänligt behandlad oavsett situation. En av de andra menade att trygghet är när personal och elev kan gå till skolan utan att uppleva sig hotad eller trakasserad av vare sig personal eller elev. Den tredje ansåg att trygghet är när var och en kan känna att han/hon får vara sig själv. De tre svarsenkäterna från skola 2 besvarades av tre lärare, varav en även var utbildad pedagog. Flera av de svar som gavs hade samma innebörd fast beskrevs olika. Två av lärarna, däribland pedagogen, beskrev trygghet genom att våga vara den du är och veta att det duger. Även trygga och förankrade rutiner, ansåg de som viktigt. Alla som lämnat in svarsenkäter på skola 2 menade att det är betydelsefullt att barnen känner förtroende för de vuxna och vågar be om hjälp och stöd. Skola 3:s enkäter besvarades av tre fritidspedagoger och en lärare. Två av fritidspedagogerna definierade trygghet med samma ord, fast med två olika meningsbyggnader. De ansåg att trygghet är när människan vågar vara sig själv och känna att jag duger som jag är. Den tredje pedagogen beskrev trygghet med tillit och frånvaro av oro. Läraren tyckte att trygghet är när alla kan gå till sin arbetsplats och må bra.

Likabehandling

Svaren som framkom vid definitionen av likabehandling på skola 1, hade samma innebörd, fast olika formulerade. Det handlade om att alla har samma värde och ska bemötas lika, oavsett till exempel ålder, arbetsanställning eller kön. Detta tyckte en av dem som hade annan utbildning än lärare eller pedagog på skola 1, att det skapar positiv atmosfär. Läraren på skola 1 lyfte även fram vikten av att alla har samma regler och förmåner. Personalen på skola 2 hade också en samsyn gällande likabehandling. De ansåg att alla ska ha samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter, oavsett till exempel kön, etnicitet, sexuell läggning, handikapp. Även på skola 3 fanns en gemensam syn hos läraren och pedagogerna på begreppet likabehandling. Två av pedagogerna använde samma ord i sina definitioner, fast olika meningsbyggnader. Läraren däremot använde sig av helt andra ord än pedagogerna, fast innebörden var densamma. De menade att alla ska ha samma förutsättningar och rättigheter. Den tredje pedagogen ansåg att det är viktigt att möta barnen på deras utvecklingsnivå och ta hänsyn till exempelvis mognad och social situation.

Skolans främjande arbete för barns/elevs psykiska hälsa

Skola 1 beskrev skolans främjande arbete för barns/elevs psykiska hälsa genom trygghets- och likabehandlingsplanen olika. En av de enkättagare som saknade lärare- eller pedagogutbildning, ansåg att skolan hade en väl fungerande trygghets- och likabehandlingsplan, med exempelvis en utarbetad plan att använda vid uppkomst av mobbning, samt förebyggande arbete mot bland annat mobbning genom Projekt Charlie. Likaså upplevde den personen att pojkar och flickor behandlas lika. Läraren på skola 1 beskrev att de arbetar aktivt med enskilda samtal, samt att alla elever får fylla i en enkät varje år om bland annat vad som är bra på skolan och vad som kan förbättras. Sedan går personalen gemensamt igenom materialet och ser över vad och var förbättringarna på skolan behöver göras. Läraren på skola 1 betonade även att de tidvis arbetar aktivt med genuspedagogiken. Den tredje personalen tyckte att alla elever syns på skolan och att personalen på skolan reagerar snabbt vid signaler. På skola 2 beskrev båda lärarna skolans främjande arbete för barns/elevs psykiska hälsa lika, fast med olika uttalande. De beskrev att skola 2 arbetar mycket förebyggande med enkäter, intervjuer, samtalsgrupper, miljön, utbildning och massage. Likaså att all personal känner alla barn/elever så alla barnen och eleverna blir sedda. De redogjorde även att skolans trivselplan diskuteras och aktualiseras varje terminsstart tillsammans med klasserna och på föräldramötet. Personalen på skola 2 som var utbildad både lärare och pedagog lyfte fram att skola 2 arbetar mycket med att barnen/eleverna ska få en

trygg miljö, samt att genusarbetet på skolan är ett prioriterat område. De två pedagoger på skola 3, vilka tidigare gett nästintill identiska svar visade sig även i denna fråga samstämmiga, dock skiljde sig deras svar i sista meningen. De beskrev att de arbetar aktivt med en trygghetsgrupp, dock anser en av dessa pedagoger att den inte fungerar så bra och att den borde tydliggöras. Denna pedagog poängterade även att alla inte är lika insatta i trygghets- och likabehandlingsplanen. Den tredje pedagogen på skola 3 tyckte att det skedde mycket bra diskussioner och bra, genomtänkta planeringar på skolan, samt att de även diskuterar hur de ska skapa en lugnare vardag, i och med all stress. Läraren beskrev skolans främjande arbete genom ett material som heter ”Jag duger”.

Hur skolan kan arbeta främjande för barns/elevs psykiska hälsa

När det kom till frågan om hur skolan kan arbeta för att främja barns/elevs psykiska hälsa och i så fall hur, skiljde sig svaren åt på skola 1. Läraren ansåg att det borde vara mer tid till Projekt Charlie, fler vuxna ute på raster och mer resurser i skolan. En av de deltagarna som saknade utbildning som lärare eller pedagog instämde i att det behövdes mer resurser till skolan och förordade till exempel fler assistenter. Denna deltagare upplevde att det är assistenterna som ser och hör det mesta som händer på skolan och att mycket, som till exempel mobbning och trakasserier kan förebyggas med fler assistenter i skolan. Assistenterna kan även hjälpa de barn som behöver stärka sina kunskaper i något/några ämnen och det bidrar till en ökad självkänsla hos barnen. Den andra deltagaren som saknade utbildning som lärare eller pedagog tyckte att det var viktigt med regelbundna trygghetsstimmar, där klasser får diskutera till exempel hur de upplever stämningen på skolan. Införande av faddersystem trodde deltagaren också på, samt temadagar där åldersklasserna blandas, så alla får en möjlighet att lära känna varandra. Skola 2:s svar skiljde även de sig åt. Två av lärarna tyckte att skolan gör mycket redan idag. Dock ansåg en av lärarna att resursfrågan är det som hindrar skolans utveckling i det främjande arbetet med barnen/eleverna. Vidare tog även denna lärare upp att det borde finnas fler tillfällen för att diskutera regler och normer på skolan. Den andra läraren tyckte även att det borde finnas fler trygghetsövningar på skolan. Deltagaren som hade både lärare- och pedagogutbildning ansåg det viktigt att stärka självkänslan hos eleverna genom att exempelvis vara lyhörd, hjälpa, stötta och uppmuntra. Även ett nära samarbete med hemmet tyckte denna deltagare var viktigt för barnens välbefinnande. På skola 3 skiljde sig alla svaren åt gällande denna fråga. Läraren på skola 3 ansåg det viktigt att få alla känna sig trygga på skolan och ser det som ett främjande arbete för barns/elevs psykiska hälsa. En av pedagogerna ansåg det viktigt att lyfta

elevärenden och göra alla mer delaktiga i skolarbetet, då denna deltagare upplever idag att det finns en del som gör mer jobb än andra. En annan pedagog tyckte att det var viktigt att prata mer om eleverna, synliggöra dem, samt stärka självkänslan hos barnen och arbeta mer med stärkande material. Den sista pedagogen tog upp betydelsen av mindre grupper, fler vuxna och ändamålsenliga lokaler. Denna deltagare ansåg även att möten för lärarna ska minskas ner och att det i sin tur leder till lugnare lärare som i sin tur leder till lugnare barn. Den här deltagaren upplevde också att det är stressigt och sårbart på skolan idag.

Skolans främjande insatser för barns/elevs psykiska hälsa inne i skolan

Deltagarna från skola 1 gav olika svar gällande deras insatser i det främjande arbetet för barns/elevs psykiska hälsa inne i skolan. De två som saknade lärare- eller pedagogutbildning upplevde att de i deras främjande arbete har närhet till eleverna genom informella samtal. De visar eleverna att de är värdefulla genom att se dem och är intresserade av deras närvaro på skolan. Läraren på skola 1 arbetar främjande med Projekt Charlie, enkäter utformade till eleverna gällande till exempel skolans miljö och enskilda samtal med eleverna. Likaså försöker läraren vara tydlig och rättvis och enbart lova någonting som den kan hålla. Personalen på skola 2 hade inte likstämmiga upplevelser av deras främjande arbete för barnens/elevnas psykiska hälsa inne på skolan. En av lärarna ansåg att den bemöter eleverna med samtal, närhet, öppenhet, beröring, mycket bekräftelse och sprider positiv atmosfär omkring sig. Den andra läraren såg sitt främjande arbete i värderingsövningar, aktiv rastvakt, och utvärderingar. Personalen på skola 2 som var utbildad både lärare och pedagog såg sig själv som en god lyssnare. Vidare tyckte deltagaren att uppmuntran, positiv respons, ta tag i konflikter direkt och arbete med värdegrund är en stor del av det främjande arbete som den utför. Deltagaren uttryckte även att han/hon har noll-tolerans mot kränkande behandling och mobbning. Alla deltagare på skola 3 beskrev att de arbetar främjande genom att vara där barnen är och finnas tillgänglig. De tre pedagogerna beskrev att de arbetar mycket med samtalsgrupper och gruppstärkande lekar som till exempel Projekt Charlie, samt att de kopplar detta arbete med känslor. Vidare förklarade även en av dessa pedagoger att den känner sig otillräcklig många gånger på fritids, då det är svårt att räkna till varje barn och ge alla barnen tid. En annan pedagog förklarade att de regelbundet har rörelse som inkluderas av avslappning, samt massage.

Skolans främjande insatser för barns/elevs psykiska hälsa ute på skolgården

Alla delaktiga på skola 1 var eniga i mycket av deras främjande arbete för barns/elevs psykiska hälsa ute på skolgården. De menade att de rör sig där barnen är, ser alla och visar att de finns tillgängliga, samt pratar mycket med eleverna. Läraren beskrev även att den löser konflikter tillsammans med eleverna. På skola 2 ansåg en lärare och den som både är lärare och pedagog att en del av deras främjande arbete bygger på att se om någon är ensam och i så fall hjälpa den in i någon av lekarna som förekommer på skolgården. Vidare menade den som både är utbildad lärare och pedagog att den tar tag i konflikter direkt och ser till att båda parter är nöjda när konflikten är löst. Läraren tyckte även att den är delaktig i lekar, pratar med barnen och rör sig runt hela skolgården. Den andra läraren beskrev att den arbetar mycket aktivt varje höst med att gå igenom skolgårdsregler för alla på skolan. Alla på skola 3 var överens med att de visar att de finns tillgängliga för barnen, att de lyssnar på dem och ser dem. En av pedagogerna informerade även att den hjälper till vid konflikter när det uppstår. En annan av pedagogerna menade att den även uppmuntrar barnen till att komma och berätta om det är något som händer som de vill berätta, samt är tydlig mot barnen. Den tredje pedagogen lade stor vikt vid att tilltala alla barnen med namn och se vad det är för lekar som leks på skolgården och hur de leker dem, samt att hjälpa till att få igång en aktivitet om det behövs.

Förslag på förändringar i skolan för barns/elevs psykiska hälsa

På skola 1 var det bara två av de tre svarande som hade förslag på förändringar i det hälsofrämjande arbetet på skolan för barns/elevs psykiska hälsa. Det var en av de två som hade annan utbildning än lärare eller pedagog som bortföll. Läraren önskade mindre grupper i arbetet med Projekt Charlie, samt mer aktiva BIG-kompisar. Den andra deltagaren i denna studie som saknade lärare- eller pedagogutbildning, tyckte att all personal på skolan ska komma till insikt om att glädje ger mycket till en hälsosam miljö. En lärare och den som var utbildad både lärare och pedagog på skola 2 ansåg att deras skola idag har ett bra, fungerande hälsofrämjande arbete, som innefattades av till exempel att alla i personalen samarbetar. En annan lärare önskade att stressen över att vara alla till lags skulle minska. De två pedagoger som tidigare delade samsyn i mycket på skola 3 var här eniga om att prioritera fortbildning och att ha en helhetssyn på skolan. Två pedagoger var överens om att barngrupperna borde minskas, varav en tyckte att det skulle införas ett antalstak i klasstorleken och fritidsgrupper. En av dessa pedagoger upplevde att det är mindre fokus på fritidstiden än på skolan, eftersom resurserna är mindre då. Den tredje pedagogen tyckte att det är viktigt att barnen känner sig

trygga om de ska kunna ges de bästa förutsättningarna till att utvecklas. Med det följer då mindre grupper, en helhetssyn och fortbildning. Han/Hon tyckte att det borde införas ekologisk, energirik, nyttig mat. Läraren ansåg att skolsköterskan borde finnas tillgänglig oftare och att man kanske skulle tillföra en så kallad skolmorfar.

5.3 Slutsats

Ur studien framgår tydligt att det fanns en samsyn mellan rektorerna om syftet med skolornas trygghets- och likabehandlingsplan. De definierade alla det med att stödja alla elevers lika värde, möjligheter och skyldigheter, samt att se till att ingen är utanför gemenskapen. Rektorerna, lärarna och pedagogerna delade alla syn gällande definition av begreppet likabehandling. De beskrev likabehandling med att alla ska ha samma förutsättningar och behandlas lika oavsett exempelvis etnisk härkomst eller handikapp. Att få vara sig själv, kunna känna trygghet att uttrycka sina egna åsikter och att med glädje gå till arbetsplatsen/skolan var de tankar som rektorerna lyfte fram som definitioner på vad trygghet var för dem. Samma tankar om trygghet fanns hos lärare och pedagoger. Alla rektorer beskrev att hälsa handlar om att må bra. Men även vikten av att få vara den man är och att bli lyssnad på och behovet av sömn, mat, motion och att få vara frisk lyftes fram som viktiga delar för en god hälsa. Gällande huruvida elevernas psykiska hälsa behandlas i skolornas trygghets- och likabehandlingsplaner framhöll rektorerna som exempel det förebyggande arbetet på skolorna med lekkompisar, samtal och praktiskt arbete kring hur man är mot varandra samt konflikthantering. När lärarna och pedagogerna beskrev skolornas främjande arbete gällande elevernas psykiska hälsa var det ett förtydligande och utvecklande av det arbete rektorerna nämnt. Samtal i olika former tillsammans med eleverna är det som lärarna och pedagogerna på alla skolorna lyfte i det främjande arbetet med elevernas psykiska hälsa. Annat som lyftes var att se alla elever, ge positiv respons, ha gruppstärkande lekar, en medvetenhet kring genus och regelbundna enkätundersökningar bland eleverna. De flesta lärare och pedagoger såg utvecklingsmöjligheter gällande arbetet främjande elevers psykiska hälsa och nämnde ökad mängd trygghetsövningar, mindre elevgrupper och fler vuxna ute på raster som exempel på detta. Som ytterligare förslag till förändringar kan nämnas mer aktiva BIG-kompisar, prioritering av fortbildning inom området, ökad tillgång till skolsköterska. Ökade resurser var något som efterfrågades av många och som ansågs hämma det främjande arbetet. De som hade svårigheter att se utvecklingsmöjligheter hänvisade till bristande resurser.

6. DISKUSSION

För att tydliggöra diskussionen mer beskrivs nedan metod diskussionen först och sedan följt av resultat diskussion.

6.1 Metoddiskussion

Faktorerna att jag ensam utförde denna studie och att studien hade en tidsram, ledde till begränsningar i valet av metod. Jag ansåg att tre skolor var en bra begränsning i denna studie, då dessa skolor kunde leda till 38 enkätsvar, förutsatt att alla svarat. Studien hade kanske blivit mer effektiv om det hade funnits tid och utrymme för intervjuer även med lärarna/pedagogerna, samt övrig personal som arbetar riktat mot lågstadiet. Detta då intervjuer kanske hade gett mer svar än vad enkäterna gjorde. I en intervju ges dessutom en möjlighet till att avläsa bland annat kroppsspråk och betoning av orden, som kunde ha varit användbart i studiens resultat.

Ett styrt slumpmässigt urval av skolor är något jag kan se både fördelar och nackdelar med. Fördelen med att studien är styrd slumpmässigt av Gävles kommunala skolor och att den måste innefatta grundskolans tidigare år, är tillgängligheten till skolorna. Jag behöver inte åka längre sträckor för att ta mig till de berörda skolorna. Visst går det att göra intervjuer per telefon, samt skicka enkäterna via brev på posten eller via e-post. Fast då hade kroppsspråket och gesterna försvunnit som förekommer i samband med intervjuer. Nackdelar till det urval som gjordes i denna studie är att jag genom att fokusera på grundskolans tidigare år inte kunnat göra jämförelser mellan det främjande arbetet i grundskolans tidigare och senare år. Jämförelser med angränsande kommuner har inte heller kunnat göras. Det hade varit intressant att även styra denna studie utifrån andra perspektiv, bland annat genom att jämföra och få en inblick i stor skola jämfört med liten skola eller friskola jämfört med kommunal skola.

Att använda både intervju och enkät, anser jag fungerade bra som datainsamlingsmetod i förhållande till mitt syfte. Eftersom jag valde att intervjua rektorerna samt lämna ut enkäter till lärarna/pedagogerna, så ledde det till att jag fick svar utifrån både rektorernas och lärarnas/pedagogernas synvinklar. Det ser jag som en stor fördel då det ökar möjligheten till att få en inblick ur två olika perspektiv. Både en inblick i rektorns engagemang, beslutsfattande och delaktighet i det teoretiska framtagandet av trygghets- och

likabehandlingsplanen, samt en inblick av det praktiska ur lärarnas/pedagogernas perspektiv och se hur de tillämpar det främjande arbetet mot elevernas psykiska hälsa i praktiken. Det ställdes även en del lika frågor till rektorerna och lärarna/pedagogerna för att skapa möjligheten till att jämföra rektorernas svar med lärarnas/pedagogernas svar.

I och med intervjuerna gavs det möjlighet till att även observera den intervjuades kroppsspråk, hållning och betoning av orden, samt tryggheten av att bli intervjuad med hjälp av bandspelare. Då jag besökte respektive skola på plats och rektorn själv fick bestämma var intervjun skulle äga rum, ökades möjligheten till ett lugn hos den intervjuade.

Intervjumetoden av semistrukturerad kvalitet tror jag gav möjligheterna till mer tillförlitliga svarsalternativ, då uppföljningsfrågor kan ställas. Frågorna till intervjun var nedskrivna i förhållande till syftet och övervägda, samt att de tre intervjupersonerna fick samma frågor ställda till sig i samma ordning. Genom att ställa samma frågor i samma ordning minskar möjligheterna till att intervjupersonerna blir påverkade av frågorna dessförinnan och svarar därefter. Om intervjupersonerna blev påverkade av frågorna dessförinnan, så ställdes i alla fall samtliga frågor i samma ordning till alla deltagarna. Däremot skapade bandspelaren en del osäkerhet och nervositet hos en rektor. Den rektorn kände sig väldigt obekvämt med att intervjun skulle spelas in på band. Då jag åter igen förklarade att syftet med bandinspelningen var att transkriberingen skulle minska möjligheterna till missstolkningar, samt att bevara svar och förklaringar så sanningsenliga som möjligt och därtill givit en beskrivning av de fyra etiska huvudkraven, så gick vederbörande rektor med på bandinspelning.

Nu i efterhand kan jag undra om det hade blivit ett större deltagande i enkätundersökningen om enkäten haft skalenliga frågor. Det hade lett till att deltagarna inte behövde tänka så mycket själv utan mer skapa sig en bild av var de befinner sig någonstans på skalan. Det är svårt att skapa skalenliga enkäter där det främjande arbetet ska beskrivas utan att frågorna blir ledande. Ett exempel på en sådan fråga kan vara: Om du är rastvakt ute på skolgården, i så fall hur många timmar är du rastvakt ute på skolgården på en vecka? Då har jag skapat ett förslag på svar åt de i undersökningen deltagande, där alternativet att glömma bort rastvaktandet som en del i det främjande arbetet inte finns som alternativ. En annan möjlighet hade kanske varit att få tid avlagd på ett möte för att fylla i enkäten. Ett möte där jag själv är närvarande och både delar ut och samlar in enkäten. Nackdelen med det hade varit att en del kanske hade känt sig tvingade till deltagandet och gett ogenomtänkta svar, bara för att de skulle svara någonting och det hade minskat tillförlitligheten i studien. Ett annat alternativ hade varit att minska ner

på antalet enkätfrågor. Det hade även varit intresseväckande att komplettera enkäten med observationer och studera hur lärarna och pedagogerna tillämpar det främjande arbetet för elevernas psykiska hälsa i praktiken. Skulle resultaten av sådana observationer att överensstämma med de resultat som framgick av enkätundersökningen?

Alla som deltog blev informerade bland annat om att deltagandet var frivilligt och att de hade rätt att avbryta när som helst. Det är viktigt för tillförlitligheten att alla känner sig trygga och bekväma med att besvara de frågor som ställs. Sedan kan det även falla sig så att en del kanske inte hade avsatt tid till att fylla i enkäten. I skolans värld så har alla lärare och pedagoger planeringstid och den tiden kanske inte alla gånger upplevs som tillräcklig till annat än den planering, möten och undervisningsrelaterad dokumentation som ligger i lärarna och pedagogernas uppdrag.

6.2 Resultatdiskussion

Resultat diskussionen kommer att redovisas under tre olika rubriker, en intervju resultat diskussion, en enkät resultat diskussion samt en jämförelse resultat diskussion, intervju – enkät emellan. Detta för att det skapar ett tydligare, överskådligare resultat.

6.2.1 Intervjuresultat diskussion

Trots att denna studie enbart inkluderar intervjuer med tre rektorer på olika kommunala skolor i Gävle tror jag att tillförlitligheten i denna studie är stor. Detta då en stor del av trygghets- och likabehandlingsplanerna grundar sig på skollagen (Wikblad & Iseskog, 2006). Skollagens övergripande syfte ska överensstämma med de långsiktiga mål som skapas på respektive skola (ibid). Sedan är det valfritt hur respektive skola formulerar budskapet, bara innebörden av budskapet framställs korrekt. Självklart finns det enskilda regler på respektive skola som framkommit gemensamt med rektor, lärare, pedagoger och föräldrar. Det kan till exempel vara diskussioner kring frågorna; keps på lektionstid, mobiltelefoner under skoltid eller MP-3 spelare under lektionstid.

Utifrån resultatet framgick det att alla tre rektorerna på de olika kommunala skolorna beskrev trygghets- och likabehandlingsplanen likstämmt. Denna samsyn kan grunda sig i det faktum att skolornas trygghets- och likabehandlingsplaner i mångt och mycket bygger på skollagen och Skolverkets material. Däremot skiljde sig svaren åt när respektive rektor skulle beskriva

hur trygghets- och likabehandlingsplanen tar upp elevers psykiska hälsa. Deras svar anser jag framhäver en tydlig bild av hur respektive rektor tolkar frågan och hur djupt de vill sätta sig in i den. Rektorn på skola 1 fattade sig kort i denna fråga och rektorn på skola 2 beskrev skolans främjande insatserna på skolan väl. Även rektorn på skola 3 beskrev skolans främjande insatserna. Det är kanske som rektorn på skola 1 framhåller, att psykisk hälsa troligen inte bokstavligen finns med i trygghets- och likabehandlingsplanen, men att den psykiska hälsan innefattas av det förebyggande arbetet på skolan. WHO (1999) framhåller att det för en förbättring av den psykiska hälsan krävs ständiga förebyggande åtgärder under hela livet. Varför finns begreppet psykisk hälsa inte med i trygghets- och likabehandlingsplanen? Själv anser jag att om psykisk hälsa skulle lyftas fram bokstavligen i trygghets- och likabehandlingsplanen, tillsammans med en del exempel på främjande insatser, skulle det skapa en ökad tydlighet om vad skolans främjande insatser strävar efter och hur de utförs. Det skulle dessutom ge en ökad tydlighet för alla som läser trygghets- och likabehandlingsplanen och minska spekulationer kring de främjande insatserna på skolan.

Att rektorerna på skola 2 och 3 ger en väldigt utförlig beskrivning över verksamhetens främjande insatser för elevernas psykiska hälsa, ser jag som väldigt positivt. Det kan visa på att de har kunskap om hur viktigt det är att reflektera över sina främjande insatser riktat mot elevernas psykiska hälsa, då den psykiska ohälsan ökar i Sverige enligt SOU (2006). Även Rosén et al. (1997), WHO (1999) och regeringens proposition (2002) framhåller en oro över den psykiska hälsan. WHO (1999) tror även att den psykiska ohälsan kommer att öka och vara det största folkhälsoproblemet om några år.

Skola 2:s trivselenkät tycker jag verkar vara en bra och genomtänkt idé. Genom att komplettera trivselenkäten med intervjuer kan lärarna/pedagogerna tolka kroppsspråk och tydligare förstå vilka platser barnen/eleverna ser som trygga eller otrygga. Även Svederberg, Svensson och Kindeberg (2001) tar upp betydelsen av att sätta elevens inflytande och dess påverkan i fokus och att det i sin tur kan leda till ökad självkänsla, samt motverka stress och andra psykosomatiska effekter. Det kan nog många gånger vara lättare att ”bara” kryssa i ett formulär, än att ordagrant förklara var otryggheten uppstår i skolan och ute på skolan. Att bekräfta barnen/eleverna genom att titta på dem och lyssna på dem, samt att betona alla vid namn, tror jag också har en stor betydelse för eleverna och deras psykiska hälsa. I och med detta kan en ökad trygghet växa och ett lugn skapas hos dem som i sin tur kan leda till

harmoni och en god hälsa. Även WHO (1999) framhäver att skyddande, hälsofrämjande åtgärder och insatser i livet hjälper till att förbättra den psykiska hälsan (ibid).

Resultatet utifrån intervjuerna visade även att rektorerna syn på hälsa var relativt lika. Detta gällde även deras definition på likabehandling. Att må bra var rektorernas gemensamma koppling till hälsa. Socialstyrelsen (2001) beskriver hälsa som ett verktyg för att människan ska uppleva levnadsglädje. Även Gadamer (2003) menar att upplevelsen av glädje är en viktig faktor och av stor betydelse för att uppleva hälsa och att vara frisk. Själv anser jag att det är när man mår som bäst, som man också kan leverera och prestera sitt bästa. En människas välmående speglar av sig på ens omgivning, det man ger får man även tillbaka. WHO (1999) förklarar hälsa som en förutsättning för livskvalitet och välbefinnande. De likheter som fanns i rektorernas definitioner av likabehandling kan grunda sig i att de arbetar i skolans värld och att Skolverket definition av likabehandling är väldigt tydlig (Skolverket, 2006a). Skolverket (2006a) tydliggör vad som innefattas i likabehandling, exempelvis främjning av barns och elevers rättigheter oavsett exempelvis kön, sexuell läggning eller etnisk tillhörighet. Jag anser att det vore högst osannolikt att arbeta på en skola och inte definiera likabehandling som Skolverket. Jag tycker att man som anställda på en arbetsplats ska ha samma grundsyn om verksamheten och stå bakom de regler som finns. Detta eftersom skolans verksamhet strävar efter en trygg skola som innefattas av likabehandling och varje skola i Gävle kommun ska ha en trygghets- och likabehandlingsplan att arbeta efter. Även JämO et al. (2008) beskriver att det i en likabehandlingsplan ska finnas en översikt över nödvändiga insatser för att främja elevers lika rätt. Wikbladh och Ileskog (2006) tar upp vikten av att de långsiktiga målen innefattar att de mänskliga rättigheterna i skolan ska värnas och att eleverna i skolan ska känna sig trygga.

Skillnaden mellan de olika rektorernas definitioner på trygghet kan bero på hur respektive rektor tolkar trygghet. Detta kan kopplas till Olsen, Kruke och Hovden (2007), som beskriver att samhällets definition av trygghet har förändrats fler gånger och att den sannolikt kommer att fortsätta förändras i framtiden. Jag finner det intressant att få möjligheten att ta del av rektorernas olika synsätt och tolkningar av begrepp, som till exempel trygghet. Genom att beskåda och lyssna på människans synsätt och tolkningar kan man skapa förutsättningar till en ökad förståelse för andra människor och en ökad utveckling av sin egen personlighet. Trots olikheterna kan jag ändå se likheter mellan rektorerna skola 1 och skola 3 definition av trygghet. Rektorn på skola 1 beskriver trygghet bland annat med att människan får vara sig själv och

rektorn på skola 3 beskriver trygghet med att våga säga vad man tycker. Dessa svar tycker jag går in i varandra. För när människan är sig själv vågar den kanske oftast säga vad den tycker och tvärtom. Skolverket (2006b) framhåller också vikten av att sträva efter att varje elev ska mötas av respekt för sitt arbete och sin person. Danielsson (2006) informerar dock om att trivseln i skolan bland eleverna minskar, samt att den sjunker i åldrarna. Om människan är trygg med sig själv så tror jag att det smittar av sig på omgivningen. Jag tror inte att trygga människor utsätter andra människor för trakasserier eller mobbning i samma utsträckning som otrygga. Skolverket (2007b) tar upp att studiemiljön måste kännetecknas av trygghet, ordning och studiero för att skapa en bra grund för alla elever till att kunna genomföra framtida studier och yrkesliv. En trygg människa tror jag hanterar oskiljaktigheter mer lugnt, genomtänkt och förståndigt än otrygga människor.

6.2.2 Enkätresultat diskussion

Hade resultatet utformat sig annorlunda om enkäterna inte innefattat så stort bortfall? Kanske, eftersom jag då haft större möjlighet att anta att svaren var representativa för lärarna/pedagogerna på respektive skola. Vissa delar i skolans arbete kan vara svåra att koppla till hälsofrämjande arbete. Jag tänker på exempelvis den bekräftelse av det enskilda barnet som ett personligt välkomnande på morgonen innebär. Välkommandet kanske upplevs som självklart, då det inte behövs så mycket tankebearbetning bakom det. Om flera lärare/pedagoger deltagit i enkätundersökningen finns möjligheten att fler av denna typ av hälsofrämjande insatser kunde ha synliggjorts.

Utifrån resultatet av enkäterna framgick det att flera lärare, pedagoger och en med annan utbildning delade ställningstagande till definitionen trygghet. De ansåg att trygghet handlar om att våga vara den du är och veta att det duger. Denna samsyn kanske grundar sig på att alla skolor som medverkat i denna studie arbetar med ett förebyggande arbete som heter Projekt Charlie. Projekt Charlie bygger mycket på exempelvis att våga vara den du är, våga säga nej och hur man är en bra kompis. Även Skolverket (2006b) beskriver att varje elev ska mötas av respekt för sitt arbete och sin person. Apter (1997) upplyser om att de barn som är förvissade av att de duger, har ett högre självvärde och bättre självförtroende än andra. Om människan har styrkan och modet av att våga vara sig själv, våga säga nej och vara en bra kompis, kanske det leder till en minskning av hot och trakasserier. En i personalen på skola 1 definierade trygghet med att alla, elever som personal, vågar gå till skolan utan att bli utsatt av hot eller

trakasserier. Myndigheten för skolutveckling (2003) och Erixon et al. (2007) beskriver att en bra samhörighet mellan alla barn och vuxna skapar trygghet och minskar kränkande behandlingar. Den som både var lärare och pedagog på skola 2 ansåg att det var viktigt med trygga och förankrade rutiner. Skolverket (2007b) tar upp betydelsen av att ha en likabehandlingsplan och ordningsregler som kännetecknar skolans helhetstänkande och medverkar till ökad trygghet och trivsel.

Alla lärare, pedagoger och övrig personal på alla tre skolorna delade en samsyn när det gällde definitionen av likabehandling. De ansåg att likabehandling handlade om att alla ska ha samma rättigheter och skyldigheter oavsett till exempel kön, sexuell läggning eller etnisk härkomst. Skolverket (2006a) och JämO (2008) beskriver också att syftet med en likabehandling är att eleverna ska ha lika rättigheter oavsett till exempel, religion eller kön. WHO (1999) tar upp betydelsen av att arbeta hälsofrämjande och att det i sin tur leder till bättre psykisk hälsa under livet och att människans sociala villkor har betydelse för såväl psykisk som fysisk hälsa. Om man ser ordet likabehandling som en definition på sig själv, så kanske det inte är så konstigt att deltagarna i undersökningen hade likvärdiga definitioner av detta begrepp.

Om jag ser till skola 1 så är det en deltagare i enkätundersökningen som tycker att skolan idag har en väl fungerande trygghets- och likabehandlingsplan för det främjande arbete riktat mot elevernas psykiska hälsa. Om det är med sanningen överensstämmande är det väldigt bra. Dock delar inte övriga deltagare från skola 1 denna uppfattning. Det arbete som den förstnämnda deltagaren från skola 1 lyfter fram som argument för sitt ställningstagande är att skolan arbetar med Projekt Charlie, att alla flickor och pojkar behandlas lika, samt att skolan har en utarbetad plan att använda vid eventuella fall av mobbning. Arbeta hälsofrämjande är något som även Ewles och Simnett (2008) tar fasta vid. Myndigheten för skolutveckling (2003) beskriver att förutsättningar mot kränkande behandling skapas av bra skolutvecklingsarbete. Lärarna/Pedagogerna på skola 2 lyfter precis som rektorn på samma skola upp användandet av enkäter kombinerat med intervjuer i sitt förebyggande arbete. De lägger även stor vikt vid samtalsgrupper. I samband med terminsstart diskuteras skolans trivselplan med både elever och föräldrar. Skolverket (2007b) lyfter fram vikten av att elever och föräldrar ges möjlighet att aktivt delta i utvecklande och uppföljning av ordningsregler på skolor. På skola 3 finns reservationer hos en del av personalen om hur väl arbetet i deras trygghetsgrupp fungerar. Dessa reservationer grundar sig till viss del på en tveksamhet om

huruvida all personal är insatta i och följer trygghets- och likabehandlingsplanen. Det skulle vara intressant att göra en studie för att ta reda på hur det förhåller sig i den frågan. Kanske är det så att alla inte varit aktiva i utformandet av trygghets- och likabehandlingsplanen, eller att definitionen av begrepp såsom trygghet inte diskuterats på skolan. Barn och Ungdom i Gävle kommun beskriver att varje skolas trygghetsplan ska ha en struktur där förebyggande insatser, skolans metoder för upptäckande av och åtgärdande vid kränkande behandling, uppföljning och utvärdering av trygghetsplanen ska tydliggöras ("Struktur Trygghetsplan").

Läraren på skola 1 anser att de borde lägga mer tid på arbetet med Projekt Charlie. Det är ett förebyggande arbete mot alkohol och droger, men även ett arbete för att stärka självkänsla och att vara en bra kompis. Mycket i Projekt Charlie går ut på att lära sig säga nej och hur man är en bra kompis och vilket går hand i hand med de ålägganden skolan har för att arbeta med att utveckla elevernas empati och respekt för andra människor (Skolverket, 2007b). Det är viktigt anser jag att människan i tidig ålder lär sig att alla människor är olika och att de ska respekteras för den person den är och att den duger som den är. Jag tror att varje möte med en människa kan tillföra något nytt hos en själv, att få en att ompröva sina åsikter eller värderingar.

En lärare och den som var både lärare och pedagog tog upp att det borde finnas mer trygghetsövningar i skolan och att det är viktigt att stärka självkänslan hos eleverna. Detta är något som också Skolverket (2006b) tar fast vid, hur viktigt det är att skolan arbetar med att skapa en personlig trygghet hos eleverna och grundlägga deras självkänsla. På skola 3 framförde en pedagog att det är viktigt att göra eleverna mer delaktiga i skolarbetet. SOU (2006) tar upp att hälsa framkallas av exempelvis personligt inflytande. Svederberg, Svensson och Kindeberg (2001) beskriver att påverkan över det egna arbetet stärker elevernas självkänsla. Enligt mina antaganden så tror jag att när någon får vara med och känna att den kan påverka med sitt personliga inflytande stärker det självkänslan eftersom man då kan få en upplevelse av betydelsefullhet i det man framför.

På skola 1 tas det upp att deras främjande arbete innefattas av närhet till eleverna genom informella samtal och Erixon et al. (2007) tar upp att självständighet utvecklas tillsammans med trygga miljöer. Själv så tror jag att närhet till eleverna leder till ökad trygghet hos eleverna, fast också hos personalen då det lättare går att bemöta eleverna individuellt, på deras utvecklingsnivå.

Alla tre skolor framförde att de hjälper eleverna lösa konflikter som uppstår på skolan. En lärare på skola 1 beskrev även att de löser konflikterna tillsammans med eleverna. Detta kan kopplas ihop med Svederberg, Svensson och Kindeberg (2001) när de beskriver elevernas inflytande och dess påverkan över sitt arbete, eftersom när eleverna får vara delaktiga i att lösa konflikter, så ges de möjlighet till både inflytande och påverkan. Eleverna får även utveckla empati och respekt för människans lika värde, som Skolverket (2007b) tar upp. Utveckla empati och respekt i och med att vara delaktig när konflikter löses, eftersom det ger en möjlighet till att lära sig lyssna på andra och sätta sig in i hur de känner och upplever saker. En lärare på skola 2 beskriver att de går igenom skolgårdsregler för alla på skolan. Skolverket (2005-02-07) beskriver att målen och ramarna på respektive skola fastställs av respektive kommun. Genom att framföra vilka skolgårdsregler som gäller på respektive skola tror jag skapar en grundtrygghet hos barnen som Erixon et al. (2007) tar upp, en grundtrygghet i att veta vad det är för regler som gäller på skolan.

Myndigheten för skolutveckling (2003) tar upp att skolans storlek och storleken på undervisningsgrupperna har betydelse för frekvensen av kränkande behandling. Enligt flera av deltagarna i enkätundersökningen är mindre elevgrupper att föredra. Skola 1 och skola 3 delade samsyn gällande önskemål om mindre barngrupper. Självt anser jag att barnen/eleverna i skolan ska ges de bästa förutsättningar som finns, precis som en pedagog på skola 3 framför. Mindre barngrupper tror jag leder till en ökad trygghet än stora barngrupper, då det går snabbare att lära känna alla barnen/eleverna. Läraren på skola 1 uttalade en önskan om mer aktiva BIG-kompisar, samt mindre barngrupper i arbetet med Projekt Charlie. WHO (1999) tar upp att främja den sociala sammanhållningen är ett verktyg till hälsa. Det var två på skola 2 som ansåg att skolan redan idag hade ett väl fungerande hälsofrämjande arbete. Detta får mig att undra över vad det är som gör att de anser att skolan idag hade ett väl fungerande hälsofrämjande arbete för elevers psykiska hälsa. Läraren på skola 3 tyckte att skolsköterskan borde finnas mer tillgänglig. Nyberg (2005-06-27) tar upp att det har skett en minskning av resurser på till exempel skolhälsovården och att barns och ungdomars psykiska hälsa förvärrats i och med de minskade resurserna.

6.2.3 Jämförelse resultat diskussion mellan intervju – enkät på respektive skola

Här diskuteras kortfattat om huruvida rektorer och lärare/pedagoger på de enskilda skolorna delar uppfattning av innebörden av begreppen trygghet och likabehandling. När det gäller begreppet likabehandling hade alla rektorer och lärare/pedagoger i princip samma definition. När det gäller begreppet trygghet såg det däremot olika ut på olika skolor. Det framgick att rektor och lärare/pedagoger på skola1 helt delade syn på vad trygghet innebar. På skola 2 skiljde sig definitionerna av trygghet sig åt, men det fanns vissa gemensamma nämnare. På skola 3 fanns till stor del samsyn i definitionen av trygghet, men vissa skillnader fanns. Hur skulle det främjande arbetet på skola 2 och 3 se ut om de hade en samsyn kring definitionen av trygghet? Finns det anledning att tro att de skulle arbeta annorlunda? Jag tror att en samsyn kring definitioner av begrepp, elevsyn och trygghetsregler på skolan borde underlätta det främjande arbetet för elevernas psykiska hälsa. Däremot tror jag inte att en ökad samsyn i stort skulle ändra det grundläggande upplägget av skolornas främjande arbete.

6.3 Förslag till fortsatt forskning

Jag anser att det vore väldigt intressant att forska närmare i bland annat skillnaderna mellan små skolor och stora skolor, skolor på landsbygden och skolor i staden och tätbebyggd stad och mindre tätbebyggd stad, samt att undersöka differenserna mellan kommunal skola och friskola eller skola i norra Sverige och skola i södra Sverige. Det skulle även vara intressant att studera eleverna på mellanstadiet och se hur eleverna är insatt i trygghets- och likabehandlingsplanen, samt få en uppfattning av hur de upplever den. Likaså om de upplever att den utförs i praktiken och om den kan förbättras och i så fall hur.

REFERENSLISTA

Apter, Terri. (1997). ”*Det trygga barnet*”. Stockholm: Cordia.

Aspers, Patrik. (2007). *Etnografiska metoder*. Malmö: Liber AB.

Backman, Jarl. (2006). *Rapporter och uppsatser*. Lund: Studentlitteratur.

Bergman, Lena., Rooth, Hetty. (2006). *Att göra det möjliga Att skapa trygghet i skolan och stärka det alkohol- och narkotikaförebyggande arbete*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.

Boolsen, Merete Watt. (2007). *Kvalitativa analyser*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.

Cohen, Louis., Manion, Lawrence. (1994). *Research methods in education*. London: Routledge Falmer.

Danielsson, Mia. (2006). *Svenska skolbarns hälsovanor 2005/2006*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.

Dewey, John. (2002). *Individ, skola och samhälle*. Stockholm: Natur och Kultur

Erixon, Anita., Lindgren, Camilla C., Sundblad Bo., Torro Tuula. (2007). *Barns väg till trygghet – steg för steg genom förskolan*. Stockholm: Sveriges utbildningsradio.

Ewles, Linda., Simnett, Ina. (2008). *Hälsoarbete*. Lund: Studentlitteratur.

Gadamer, Hans-Georg. (2003). *Den gåtfulla hälsan*. Ludvika: Dualis Förlag AB.

Gävle kommun. (2007). *Trygghetsarbetet - Vår gemensamma målsättning* [www.dokument]. <https://ankaret.skola.gavle.se/upload/Barn&Ungdom/Styrdokument/Trygghetsarbete0703.pdf> (2008-12-17).

Häger, Björn. (2007). *Intervjuteknik*. Stockholm: Liber AB.

JämO., DO., HO., HomO., & BEO. (2008). *Förebygga diskriminering, främja likabehandling i skolan* [www dokument]. <http://www.jamombud.se/skolan/materialomskola.asp> (2008-11-12).

Kawase, Eri., Hashimoto, Kimiko., Sakamoto, Hideshi., Ino, Hideko., Katsuki, Nanako., Iida, Yumi., Umekage, Tadashi., Fukuda, Rimmei., Sasaki, Tsukasa. (2008). Variables associated with the need for support in mental health check-up of new undergraduate students. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*. 2008; 62: 98-102.

Kvale, Steinar. (2008). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Medin, Jennie., Alexanderson, Kristina. (2000). *Begreppen hälsa och hälsofrämjande – en litteraturstudie*. Lund: Studentlitteratur.

Merriam, Sharan B. (2006). *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.

Myndigheten för skolutveckling. (2003). *Olikas lika värde - om arbetet mot mobbning och kränkande behandling*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.

Norstedts. (1997). *Svenska ordbok 80.000 ord och fraser*. Stockholm: Norstedts Förlag.

Nyberg Lena. (2005-06-27). *Psykiska ohälsan förvärras mycket bland svenska barn* [www.dokument]. <http://www.bo.se/Kronika.aspx?pageid=4864> (2008-12-18).

Ogden, Terje. (2005). *Skolans mål och möjligheter*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.

Olsen, Odd Einar., Kruke, Bjørn Ivar., Hovden Jan. (2007). Societal Safety: Concept, Borders and Dilemmas. *Journal of Contingencies and Crisis Management*. Volume 15 Number 2 June 2007.

Regeringens proposition. (2002). *Mål för folkhälsan 2002/03:35*. Stockholm: Regeringen.

Rosén, Måns., Boström, Gunnel., Lindberg, Gudrun., Persson, Gudrun. (1997). Förbättrad folkhälsa sociala skillnader kvar. *Läkartidningen*. Volym 94 nr 95 1997.

Skolverket. (2006a). *Allmänna råd och kommentarer För arbetet med att främja likabehandling och för att motverka diskriminering och annan kränkande behandling*. Stockholm: Fritzes AB.

Skolverket. (2007a). *Allmänna råd och kommentarer Kvalitet i fritidshem*. Stockholm: Fritzes AB.

Skolverket. (2005-02-07). *Det svenska skolsystemet* [www.dokument].
<http://www.skolverket.se/sb/d/372> (2008-12-10).

Skolverket. (2006b). *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet Lpo 94*. Stockholm: Fritzes AB.

Skolverket. (2007b). *Trygghet och studiero i skolan – information om nya bestämmelser*. Stockholm: Fritzes AB.

Socialstyrelsen. (2001). *Folkhälsorapport 2001*. Stockholm: Socialstyrelsen.

SOU 2006:77. (2006). *Ungdomar, stress och psykisk ohälsa Analyser och förslag till åtgärder*. Stockholm: Fritzes AB.

Statens folkhälsoinstitut. (2004). *Tänk långsiktigt!* Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.

Struktur Trygghetsplan. Barn och Ungdom Gävle kommun. [www.dokument].
<https://ankaret.skola.gavle.se/Upload/Barn&Ungdom/Styrdokument/StrukturTrygghetsplan.doc> (2008-12-18).

Svederberg, Eva., Svensson, Lennart., Kindeberg, Tina. (2001). *Pedagogik i hälsofrämjande arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Trost, Jan. (2007). *Enkätboken*. Lund: Studentlitteratur.

Skolverket. (2005-08-23). *Vad styr verksamheten?* [www.dokument].

<http://www.skolverket.se/sb/d/2386/a/3440> (2008-12-16).

Vetenskapsrådet. (2004). *Forskningsetiska principer inom humanistisk- samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

WHO. (1999). *Hälsa 21 – hälsa för alla på 2000-talet*. Stockholm: Folkhälsoinstitutet.

Wikbladh, Magdalena., Iseskog, Tommy. (2006). *Förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling i skolan*. Stockholm: Thomson Fakta.

BILAGA 1

FÖRSÄTTSBREV

Jag heter Cecilia Eriksson och studerar nu tredje året på Hälsovetenskapliga programmet på Högskolan i Gävle. Denna termin skriver jag examensarbete i form av en C-uppsats i pedagogik, motsvarande 15 högskolepoäng.

Syftet med denna studie är att få en inblick i olika kommunala skolors trygghet och likabehandlingsplan och hur respektive rektor på skolan definierar trygghet och likabehandling utifrån skolans trygghet och likabehandlingsplan. Samt få en uppfattning av lärarens/lärarnas och pedagogens/pedagogernas insatser i det främjande arbetet riktat mot elevers själsliga hälsa.

Medverkanen är frivillig och ni har rätten att avbryta ert deltagande när som helst.

Intervjun kommer att spelas in med hjälp av kassettbandspelare och det inspelade materialet kommer transkriberas. Efter transkription kommer det inspelade materialet lagras så den inte är åtkomlig för obehöriga utan enbart ur forskningsändamål. Intervjun och materialet kommer att hanteras konfidentiellt.

Tack för din medverkan

.....
Underskrift

.....
Cecilia Eriksson
E-post: xxxxx.x@telia.com
Tel: xxxx-xxxxxxx

Handledare: Lisa Hedlund
E-post: ehd@hig.se
Tel: 026-648958

Examinator: Peter Gill
Professor i pedagogik

BILAGA 2

INTERVJU

Intervjufrågorna till rektorerna kommer att bestå av fem huvudfrågor, dessa frågor är öppna.

Huvudfrågor

- Berätta översiktligt vad trygghet - och likabehandlingsplanen står för
- Berätta lite närmare hur trygghet - och likabehandlingsplanen tar upp elevers psykiska hälsa
- Vad är hälsa för dig?
- Hur definierar du trygghet?
- Hur definierar du likabehandling?

BILAGA 3

MISSIVBREV

Jag heter Cecilia Eriksson och studerar nu tredje året på Hälsovetenskapliga programmet på Högskolan i Gävle. Denna termin skriver jag examensarbete i form av en C-uppsats i pedagogik, motsvarande 15 högskolepoäng.

Syftet med denna studie är att få en inblick i olika kommunala skolors trygghet och likabehandlingsplan och hur respektive rektor på skolan definierar trygghet och likabehandling utifrån skolans trygghet och likabehandlingsplan. Samt få en uppfattning av lärarens/lärarnas och pedagogens/pedagogernas insatser i det främjande arbetet riktat mot elevers själsliga hälsa.

Medverkandet är frivilligt och ni har rätten att avbryta ert deltagande när som helst.

Materialet som enkäten medför lagras så den inte är åtkomlig för obehöriga utan enbart i forskningsändamål. Enkäten och materialet kommer att hanteras konfidentiellt.

Tack för din medverkan

.....

Cecilia Eriksson
E-post: xxxxx.x@telia.com
Tel. xxxx-xxxxxx

Handledare: Lisa Hedlund
E-post: ehd@hig.se
Tel. 026-648958

Examinator: Peter Gill
Professor i pedagogik

BILAGA 4

ENKÄTFRÅGOR

1. Jag är utbildad lärare _____ , pedagog _____ eller annan utbildning _____

2. Hur definierar Du trygghet?

3. Hur definierar Du likabehandling?

4. Hur upplever Du att skolan arbetar främjande för barns/elevs psykiska hälsa utifrån trygghet- och likabehandlingsplanen?

5. Har Du funderat över hur skolan kan arbeta för att främja barns/elevs psykiska hälsa och i sådana fall hur?

6. Om Du arbetar för att främja barns/elevs psykiska hälsa, hur arbetar Du främjande för barns/elevs psykiska hälsa i skolarbetet, på rasterna och på fritidshemmet inne i skolan?

7. Om Du arbetar för att främja barns/elevs psykiska hälsa ute på skolgården, i sådana fall hur?

8. Om det finns någonting Du skulle vilja förändra i det hälsofrämjande arbetet på skolan för barns/elevs psykiska hälsa, i sådana fall vad?

Jag Cecilia Eriksson tackar än en gång för ditt medverkande i denna undersökning.